

شعر سپید

پژوهشی تطبیقی در باب قالبی بی‌قافیه

مهدی علیایی مقدم

استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تهران

www.ketab.ir

سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور : علیایی مقدم، مهدی، ۱۳۶۰ -
مشخصات نشر : شعر سپید: پژوهشی تطبیقی در باب قالبی بی قافیه/ مهدی علیایی مقدم.
مشخصات ظاهری : تهران: نامک، ۱۴۰۱.
شابک : ۲۷۲ ص: ۲۱/۵ × ۱۴/۵ س ۲.
۹۷۸-۶۲۲-۶۶۷۰-۳۷-۱
وضعیت فهرست نویسی : فیبا
یادداشت : کتابنامه: ص. [۲۴۲]-۲۶۱: همچنین به صورت زیر نویس.
عنوان دیگر : پژوهشی تطبیقی در باب قالبی بی قافیه.
موضوع : شعر سپید-- تاریخ و نقد
Blank verse -- History and criticism
Blank verse
رده بندی کنگره : PIR ۳۵۸۳
رده بندی دیویی : ۸۵۱/۰۰۹۰۷
شماره کتاب شناسی ملی : ۹۰۵۵۸۴۵

✉ @naamak.publication@gmail.com

📷 naamak.publication

📧 @naamakpublication

تلفن: ۶۶۴۱۷۶۳۶

شعر سپید پژوهشی تطبیقی در باب قالبی بی قافیه

مهدی علیایی مقدم
(استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تهران)

نمونه خوان: نوید شاه علی

طرح جلد: مصطفی ذکریا پور

نوبت چاپ: اول، ۱۴۰۱

شمارگان: ۸۸۰ جلد

چاپ و صحافی: تاجیک

قیمت: ۱۲۵۰۰۰ تومان

ISBN: 978-622-6670-37-1

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۶۷۰-۳۷-۱

همه حقوق برای این اثر محفوظ است
تکثیر یا تولید مجدد آن کلاً و جزئاً به هر صورت (چاپی، فتوکپی، الکترونیکی و صوتی)
بدون اجازه کتبی ناشر ممنوع است و پیگرد قانونی دارد.
مرکز پخش: پارسه ۶-۵۶۴۷۷۴۰ داخلی ۱

فهرست

پیشگفتار.....	۹
فصل اول: شعر سپید.....	۱۵
۱-۱ مقدمه.....	۱۵
۲-۱ شعر سپید انگلیسی.....	۱۶
۲-۲-۱ وزن شعر سپید.....	۲۰
۳-۲-۱ شعر سپید نامنسجم.....	۳۴
۴-۲-۱ نثر موزون.....	۳۷
۳-۱ شعر سپید فرانسوی.....	۴۰
۴-۱ شعر سپید عربی.....	۴۹
۱-۴-۱ شعر مُرْسَل.....	۵۸
۲-۴-۱ شعر منشور.....	۷۶
فصل دوم: شعر سپید فارسی.....	۸۱
۱-۲ مقدمه.....	۸۱
۲-۲ سابقه شعر بی قافیه.....	۸۲
۳-۲ آشنایی نخستین با شعر سپید.....	۱۰۳
۴-۲ شعر سپید و شعر آزاد.....	۱۱۴
۵-۲ شعر آزاد شاملو.....	۱۵۶
۶-۲ شعر سپید.....	۱۸۰

پیشگفتار

شاید نخستین چیزی که عموم خوانندگان این کتاب کنجکاوند بدانند این باشد که چرا در عنوان فرعی آن شعر سپید «قالبی بی قافیه» معرفی شده است؟ مگر نه این است که شعر سپید در ادبیات معاصر فارسی اصولاً شعری است بدون وزن و قافیه؟ بی درنگ باید پاسخ داد که آنجا این قبیل خوانندگان از این عنوان پنداشته‌اند، در اینجا موضوع بررسی نیست. یعنی این کتاب در پی آن نیست که مطالبی درباره شعر سپید، در معنای مصطلح آن در فارسی، به دست دهد. در حال حاضر در مصطلحات نقد ادبی فارسی شعر سپید بر نوعی از شعر دلالت می‌کند که فاقد وزن عروضی و معمولاً قافیه باشد. شعری که اغلب با نام احمد شاملو پیوند دارد و در دهه‌های گذشته به اشکال مختلف رواجی چشمگیر یافته است. اما موضوع این کتاب بررسی این نوع شعر آزاد غیر عروضی نیست. درباره شعر شاملو و قالب شعر سپید مطالب و مقالات و کتاب‌ها آن قدر هست که بررسی مستقل آن را در اینجا عجزاً غیر ضروری کند. هر چند در این کتاب بخشی نیز به شعر شاملو اختصاص یافته است.

قالبی که در بیشتر زبان‌های دنیا «شعر سپید» نامیده می‌شود، در ادبیات کلاسیک انگلیسی، به ویژه در نمایشنامه‌نویسی، پیشینه درخشان و مقام بلندی دارد و این قالب اغلب از طریق شعر و زبان انگلیسی به سایر زبان‌ها و فرهنگ‌ها راه

یافته‌است. مدار بحث در این کتاب همین قالب است. درباره این قالب در نوشته‌های نقد ادبی فارسی جسته‌جسته مطالبی هست و اغلب در بحث از شعر سپید شاملو اشاره‌ای به آن می‌شود و به اجمال از تفاوت فاحش شعر سپید فارسی با آن سخن می‌رود. اما پرسش اینجاست که این قالب موزون بی‌قافیه شعر انگلیسی چرا در شعر فارسی بر قالبی منشور اطلاق شد؟ اسباب و علل منشور انگاشتن چنین قالبی چه بوده‌است؟ و آیا در ادبیات فارسی می‌توان شعر سپیدی با دلالت اصیل آن یافت؟

پاسخ به پرسش‌هایی از این قبیل است که پرداختن به شکل‌گیری و تحول و کیفیت فنی این قالب را در ادبیات انگلیسی در فصل نخست این پژوهش ناگزیر کرده‌است و در این راه از آوردن پاره‌ای جزئیات و نمونه‌ها لاجرم خودداری نشده. هدف از چنین کاری جز فراهم کردن امکان مقایسه میان ویژگی‌های اصیل این قالب و تلقی ما از آن نبوده‌است. چنان‌که خواهد آمد، تلقی دقیق از چگونگی قالب شعر سپید و یافتن مصادیق آن در میان شعر نو فارسی محل اختلاف نظر صاحب‌نظران ما بوده‌است.

پس از بحث شعر سپید انگلیسی، در همین فصل پی این قالب به اجمال در ادبیات فرانسوی گرفته شده‌است. پرداختن به وضع شعر سپید در ادبیات فرانسوی، به‌رغم سابقه ناچیز آن در این زبان، دلیلی جز آن نداشته که زبان و فرهنگ فرانسوی در پیش و پس از عصر مشروطه همواره نزد فعالان فرهنگی و ادبی ما یکی از راه‌های اصلی شناخت جهان و فرهنگ جدید بوده‌است. از این رو تلقی منتقدان و محققان فرانسوی از شعر سپید اثری انکارناپذیر بر آرای بعضی سخن‌سنجان ما داشته‌است. حتی می‌توان ادعا کرد تلقی شعر منشور از قالب شعر سپید در زبان فارسی تا اندازه‌ای در متابعت از آرای منتقدان فرانسوی پدید گشته‌است. اگرچه زمینه‌های چنین تلقی‌ای را در کیفیت خاص خود این قالب نباید از نظر دور داشت و در این میان گاه حتی سهم منتقدان و ادبای جهان عرب را نیز نباید بی‌اثر دانست.

بنا بر این در بخش دیگر این فصل درباره شعر سپید عربی بحث شده‌است. این

بررسی از جهات مختلفی ضروری و مفید است. ما و عرب‌ها در پس از اسلام در میراث بلاغی مشترکی سهیم هستیم و عروض و قافیه ما در اصول مشابهتی به هم می‌رسانند. نیز رهایی از تنگنای وزن و قافیه سنتی دغدغه مشترک شاعران تجددخواه ما و آنها بوده است. آشنایی با زمینه‌های شکل‌گیری شعر سپید عربی و کیفیت خاص آن در این زبان زمینه مساعدی را برای مقایسه مصادیق شعر سپید فارسی و عربی فراهم خواهد کرد. زیرا آنچه در ادبیات عربی شعر سپید یا «شعر مرسل» قلمداد شده، در پاره‌ای وجوه، گاه به برخی تجربه‌های نوآورانه شعر فارسی می‌ماند. همچنان‌که در خلط شعر سپید و شعر آزاد عروضی نیز میان ما و عرب‌ها گاه مشابهت هست.

فصل دوم کتاب جنبه‌های مختلف دلالت شعر سپید را در ادبیات فارسی می‌کاود و در این فصل در بخش‌های مختلفی در سابقه شعر بی‌قافیه و نحوه آشنایی ما با شعر سپید و نسبت آن با شعر آزاد و نیز در اختلاف صاحب‌نظران ایرانی در تعیین مصداق شعر سپید بحث شده است. شعر آزاد شاملو و همچنین بازشناسی اشعاری که می‌توان آنها را شعر سپید فارسی شمرد از دیگر بخش‌های این فصل است.

ما در بحث از شعر سپید فارسی با دلالت قالبی موزون و بی‌قافیه به حیث اصطلاح دچار مشکلیم. زیرا این اصطلاح در پی تبعیت گروهی از منتقدان و محققان و شاعران فارسی از آرای برخی منتقدان فرانسوی متقدم در دلالت شعری بی‌وزن و قافیه به کار رفته است و کاملاً نیز جا افتاده. در نوشته‌های سخن‌شناسان فارسی گاه از این قالب با تعابیر دیگری مانند «نثر موزون» یا «شعر بی‌قافیه» نیز یاد شده و البته رواج نیافته است. چنین قالبی در بیشتر زبان‌های دنیا به همین نام شناخته می‌شود و ظاهراً در حال حاضر تنها در زبان فارسی است که اصطلاح شعر سپید جز برای دلالت بر شعر آزاد غیر عروضی به کار نمی‌رود. گفتنی است که در نقد ادبی افغانستان و تاجیکستان نیز به پیروی از نقد ادبی ایران اصطلاح شعر سپید برای شعر آزاد غیر عروضی یا منثور رواج دارد.